

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ ŞAĞIRD NAILİYYƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINA MƏKTƏBƏHAZIRLIQ TƏHSİLİNİN TƏSİRİ

Səidə İbrahimova,

Bakı şəhəri, Lökbatan qəsəbəsi, Səxavət Məhərrəmov adına 106 nömrəli
tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi

açar sözlər: məktəbəqədər dövr, məktəbəhazırlıq, ibtidai təhsil, şagird nailiyyətləri, şəxsiyyətin formalaşdırılması, akselerasiya, təlim əməyi, fiziki və psixi inkişaf, beş yaşlılar, altıyaşlılar, fiziki hazırlıq, intellektual hazırlıq, sosial hazırlıq;

ключевые слова: дошкольный возраст, подготовка к школе, начальное образование, успеваемость учащихся, развитие личности, ускорение в развитии, ускоренное обучение, физическое и умственное развитие, пятилетки, шестилетки, физическая подготовка, интеллектуальная подготовка, социальная подготовка;

key words: pre-school old age, development of the school, the education of the person, the development of personality, the development of personality, the development of the education, the physical training and physical development, the fifth year, the physical preparation, the intellectual preparation, the social preparation.

Şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafının əsası məktəbəqədər dövrdə qoyulur. Uşağın ailədə və ya məktəbəqədər müəssisədə təlim-tərbiyə alması onun sonrakı illərdə formalaşmasının bünövrəsini qoyur, inkişafını müəyyən edir.

Şagird nailiyyətlərinin inkişafı, ümumpedaqoji problem kimi, təhsil sisteminin aktual məsələsidir. Şagird nailiyyətləri dedikdə, onun biliyi, bacarığı kimi keyfiyyətlər nəzərdə tutulur.

Bu gün dövlətin qərarı ilə həyata keçirilən məktəbəhazırlıq təhsili tarixən pedaqoqları, psixoloqları, metodistləri düşündürmüşdür. Bu, məktəbəqədər yaş dövründə uşaqların səhhəti, nitqi, əqli inkişafı və psixologiyasında baş verən nöqsanlarla bağlıdır. İnsan həyatının 5 yaşadək

dövrünü “qızıl dövr” adlandıran pedaqoq, psixoloq və fizioloqlar onların artıq təlimə hazır olduqlarını qeyd edirlər.

Təhsil islahatının həyata keçirildiyi bir vaxtda uşaqların məktəbə hazırlığının əsas məqsədi onların tələb və imkanlarını nəzərə almaqla təhsil, tərbiyə və inkişaf prosesini təşkil etməkdir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Uşaqların məktəbə hazırlığının təşkili məsələləri haqqında” qərarında məktəbəhazırlığın vəzifələri belə qeyd olunur: uşaqlarda oxumaq həvəsi, onların məktəbə emosional münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi, müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmaları üçün sosial xüsusiyyətlər formalaşdırılmalıdır.

Təhsilin ilk pilləsi olan məktəbəqədər dövrdə uşaqların təlim əməyinə və digər vərdislərə yiyələnmələri, istedadlarının, qabiliyyətlərinin aşkara çıxarılması fiziki, pedaqoji-psixoloji inkişafalarını təmin edir.

Uşaqların məktəbə mükəmməl hazırlığı təlim prosesinin səmərəli qurulmasına əsaslı təsir göstərir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz sənəddə məktəbəhazırlığın vəzifələri belə göstərilir: uşaqlarda oxumaq həvəsinin, məktəbə müsbət emosional münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, təlim-tərbiyəyə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmaları üçün şəxsi-sosial xüsusiyyətlərin formalaşdırılması.

Hazırkı dövrdə I sinfə 6 yaşdan başladığından məktəbə hazırlıq yaşı bir il aşağı salınmış – 5 yaşdan olmuşdur. Beşyaşlıların məktəbə hazırlanmalarını altıyaşlılarla olduğu kimi aparmaq mümkün deyil. Beşyaşlıların məktəbə hazırlığının məzmunu,formaları, metod və priyomları köklü dəyişikliklərin aparılmasını tələb edir.

Uşaq məktəbə hazırlaşarkən təhsil prosesində ona lazım olacaq aşağıdakı ümumpedagoji keyfiyyətlərə yiyələnməlidir:

- dinləmək, anlamaq, danışmaq;
- düzgün sual vermək;
- suala müstəqil cavab vermək;
- təfəkkür əməliyyatları (müqayisə etmək,ümumiləşdirmək, nəticə çıxarmaq və s.) aparmaq.

Öyrənməyə maraq göstərməyən uşağın dərstdə fəal mövqe tutacağına, öz qüvvəsini, iradəsini səfərbər edəcəyinə, bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməyinə ümid bəsləmək mənasızdır. Uşağın inkişafı əqli tərbiyə ilə vəhdətdə həyata keçirilməlidir.

Uşağın məktəbə hazırlanması anlayışı müxtəlif aspektlərdə başa düşülür. Bəziləri onu yalnız uşağın sağlamlığı və normal inkişafı ilə əlaqələndirir, bəziləri ağır hesab edirlər. Elələri də var ki, fəaliyyəti yalnız dərslərin ləvazimatlarının alınması kimi yüngül məsələ ilə məhdudlaşdırırlar. Müəllimlər ilk növbədə oxu, yazı və hesab vərdislərinə yiyələnməyi məsləhət görürlər. Bu, valideynlərin həmin sahədə maariflənməmələrindən və məktəbə hazırlığın pedaqoji tələblərini lazımcınca qiymətləndirməmələrindən irəli gəlir.

Uşağın istər məktəbəqədər müəssisədə, istərsə də məktəbdə təlimə hazırlanması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu dövrdə aparılan hazırlıq işi uşağın məktəbdə təlim nailiyyətlərinə yiyələnməsi üçün zəruri fiziki, intellektual, mənəvi-iradi keyfiyyətlər qazanmasını təmin edir.

Uşağın məktəbə hazırlanması anlayışına ilk növbədə onun fiziki hazırlığı, kollektiv üzvləri ilə normal ünsiyyətə nail olması, iradi keyfiyyətlərə yiyələnməsi, ətraf aləmlə tanışlığı, nitqinin inkişaf etməsi, oxumağı və yazmağı bacarması daxildir.

Hazırlıq siniflərində bu fənlər tədris olunur: ətraf aləmlə tanışlıq, savad təlimi, nitq inkişafı, bədii təfəkkürün inkişafı, təsviri fəaliyyət, musiqi, fiziki mədəniyyət, məntiqi və riyazi təfəkkürün inkişafı.

Bunlar kurikulumun tələbləri baxımından ilkin bacarıqların formalaşmasına, məzmun standartlarının daha yaxşı reallaşdırılmasına şərait yaradır.

Təcrübə göstərir ki, uşaqların təxminən 20 faizi təlim əməyinə hazır olur və tədris materiallarının öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəlir. Bu, hazırlıq qruplarından gələn uşaqların hesabına ya-

zımlıdır. Pedaqoji maarifləndirməyə cəlb edilməyən valideynlərin öhdəsinə buraxılan uşaqlar, şübhəsiz, məktəbə lazımınca hazır gələ bilməzlər. Ailələrdə, həmçinin məktəbəqədər müəssisələrdə təlimə hazırlıq xarakterli məşğələlərə cəlb edilən uşaqlar, demək olar ki, bütün parametrlər üzrə tələblərə cavab verə bilmirlər.

Uşağı bioloji yaşına əsasən məktəbə qəbul etmək onu kortəbii olaraq ümumi axının ixtiyarına buraxmaq deməkdir. Ümumpedaqoji hazırlıqla əlaqədar yuxarıdakı vəzifələrin bəzi cəhətlərini açıqlayaq. Uşağın məktəbə hazırlanması üzrə işi normal təşkil etmək üçün, hər şeydən əvvəl, onu diqqətlə öyrənmək lazımdır. Erkən yaşda körpələr evində tərbiyə alan, sonrakı fəaliyyətini uşaq bağçasında keçirən uşaqların öyrənilməsi asandır. Bu halda tərbiyəçi uşaqların fəaliyyətini erkən yaşdan izləyir, bağçada üç il onunla məşğul olur. Uşaq ilk dəfə hazırlıq qrupuna daxil olduqda isə onu diqqətlə öyrənmək lazım gəlir.

Məşhur rus psixoloqu L.S.Vıqotski 6 yaşlı təlim üçün “məktəb yetişkənliyi” dövrü hesab edirdi.

Tərbiyəçi çalışmalıdır ki, hazırlıq qruplarında uşağın optimal məktəb yetişkənliyi təmin edilsin. Akselerasiyanın təbii yolla baş verəcəyinə ümid bəsləmək, uşağı nəzarətsiz qoymaq təlim prosesində onun zəiflər qrupuna keçməsi ilə nəticələnir. *Akselerasiya* – latınca *acceleratio* sözündən götürülmüş, mənası *sürətlənmə*, yəni fərdlərin böyümə və yetişmələrinin tezləşməsi deməkdir. Cəmiyyətdə akselerasiya uşağı əhatə edən mühitin kompleks faktorlarının təzyiqi altında gedir. Belə şəraitdə ən yüngül təlim tapşırığı uşaq üçün ağır yükə çevrilə bilər. Bu dövrdə valideynlərin hər hansı təkidi, tələbkarlığı bəzən uşağı çıxılmaz vəziyyətdə qoyur, əsəbiləşdirir, xəstələndirir. Nəticədə tələbkarlıq uşaq–valideyn, uşaq–tərbiyəçi, uşaq–müəllim münasibətlərinə mənfi təsir göstərir. Təlim yükünün fərdin imkanlarına müvafiq olmaması onda öz qüvvəsinə inamsızlıq yaradır, tapşırığı yerinə yetirə biləcəyinə şübhə ilə yanaşmasına səbəb olur. Ona görə də uşaq hələ 4 yaşında olarkən, valideyn onun fiziki və psixi fəaliyyətini öyrənməyə çalışmalı, bu prosesi izləməli, məktəb yetişkənliyi istiqamətində inkişafın normal gedib-getmədiyini müəyyənləşdirməlidir.

5 yaşınadək uşaq ana dilində sərbəst danışa bilir, təlimə cəhd göstərir, hər şeylə maraqlanır, saysız-hesabsız suallar verir. Müəllim və tərbiyəçilərin bir qismi uşaqların suallarını cavabsız qoyurlar. Bir neçə dəfə müəllimdən, tərbiyəçidən, valideynlərindən rədd cavabı alan uşaq sıxıntı hissi keçirir, sual verməkdən çəkinir. Bu, uşağı ümumi inkişafdan saxlayır. Bəzi suallara “uşaqdır, hələ başa düşməz” kimi qeyri-elmi münasibət onların inkişafına daha pis təsir göstərir. Bu, uşağın özünə qapanmasına, psixoloji baxımdan geriləməsinə səbəb olur.

Məktəbhazırlıq qruplarında məşğələlər məzmununa, xarakterinə və müddətinə görə I sinifdəki dərslərə bənzəyir. Məşğələlərdə uşaqlar 30–35 dəqiqə ərzində tərbiyəçini və ya müəllimi dinləməyi, onun suallarını cavablandırmağı, yoldaşlarına sual verməyi, onların səhv cavablarını düzəltməyi, kollektivlə işləməyi öyrənirlər.

Bütün bunlar uşaqları məktəb həyatına hazırlayır. Təcrübə göstərir ki, məktəbə hazırlıq zamanı müəllimin, tərbiyəçinin köməyi ilə uşaqlar müstəqil idrak vəzifələri qoymaq, təhlil etmək, başlıcaı ayırmaq, fəaliyyəti planlaşdırmaq, məsələlərin həlli qaydalarını seçmək, şəxsi planı ilə öz işinə nəzarət etmək, tapşırığı kifayət qədər cəld və keyfiyyətlə yerinə yetirmək, özünün və yoldaşının əməyini qiymətləndirmək kimi tədris bacarıqlarına yiyələnirlər. Bütün bunlar ibtidai sinif şagirdlərinin məktəbə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmaları üçün sosial xüsusiyyətlərin formalaşdırılmasına imkan verir.

Uşağın məktəb nailiyyətlərinin yüksək olmasında savad təliminə hazırlıq, nitqin, bədii və məntiqi təfəkkürün inkişafı əsas yer tutur. Ən mühüm vəzifə nitq səslərinin düzgün tələffüz edilməsi vərdişlərinin yaradılmasıdır. Təcrübə göstərir ki, dil açmağa başladığı gündən uşağa nitq səslərinə yiyələnmə üzrə müəyyən bacarıq və vərdişlər aşılanır. Belə mövqe səslərin mükəmməl mənimsənilməsi, nitqin düzgün qurulması, məktəbdə şagirdlərə öz fikrini şifahi və ya-

zılı şəkildə məzmunlu, rəbitəli, məntiqli, dəqiq, canlı, obrazlı ifadə etməyi öyrətmək baxımından əhəmiyyətlidir. Uşaqların məktəb təliminə hazırlanmalarında fiziki hazırlıq, şəxsiyyət-ö-nümlülük, intellektual və sosial yetkinlik nəzərə alınmalıdır.

Fiziki hazırlıq dedikdə, uşağın sağlamlığının vəziyyəti, orqanizminin morfofunksional ye-tişənliyi, hərəkət fəaliyyətinin, xırda motorikanın koordinasiyası, fiziki inkişafı nəzərdə tutulur.

Şəxsiyyət-ö-nümlü hazırlığa ünsiyyətin, özünüqiyətləndirmənin formalaşması, müstəqil-lik, məsuliyyətlik, fəallıq, təşəbbüskarlıq, başqasını dinləmək, öz hərəkətlərini onunla razılaş-dırmağı bacarmaq, müəyyən olunmuş qaydalara riayət etmək və s. aiddir.

İntellektual hazırlıq dedikdə, obrazlı və məntiqi təfəkkürün, təxəyyülün, yaradıcılığın in-kişafı; idraki fəaliyyət vasitələrinə (təhlil, müqayisə, təsnifat, ümumiləşdirmə); ana dilinə, nitqin əsas formalarına (dialoq, monoloq); digər spesifik uşaq fəaliyyəti növlərinin daxilində tə-lim elementlərinə (quraşdırma, rəsətmə, yarpaq, oyunlar) yiyələnmək, prosesləri, obyektləri müqayisə etmək, əlamətlərinə görə ayırmaq, qruplaşdırmaq, ümumiləşdirmək, nəticə çıxarmaq nəzərdə tutulur.

Sosial hazırlığa yüksək əxlaqi təsəvvürlər, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik, humanistlik, digər millətlərə hörmət hissələrinin inkişafı, böyüklər və yaşlılarla ünsiyyətin qurulmasında yüksək mədəni davranış qaydalarının mənimsənilməsi, öz hərəkətlərində hüquqi normaların rəhbər tu-tulması daxildir.

Təcrübə göstərir ki, uşağın məktəbə hazırlanmasında müəllim və tərbiyəçilərlə yanaşı, vali-deynlərin də üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

ədəbiyyat

1. Məktəbhazırlığın təşkili qaydaları. (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il, 8 yanvar tarixli, 4 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
2. Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il, 16 iyul tarixli, 137 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
3. Kərimov Y. Uşaq məktəbə gedir. Bakı: "Nağil evi", 2002.
4. Bağırılı L. Uşaqların məktəbə hazırlanmasının psixoloji məsələləri. Bakı: "Nərgiz", 2003.

ВЛИЯНИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИЕ УЧЕНИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ резюме

В статье рассказывается о влиянии дошкольного образования в развитие ученических достижений. Отме-чается, что подготовка ребенка к школе проводится в дошкольных учреждениях или в школе. Работа, выпол-ненная в этот период, гарантирует, что ребенок обладал физическими, интеллектуальными и моральными каче-ствами, необходимыми для успешного достижения успеваемости в школе. Современная, физическая, личная, интеллектуальная и социальная подготовка ребенка предназначена для школьного образования.

INFLUENCE OF PRESCHOOL EDUCATION IN DEVELOPING SCHOOL ACHIEVEMENTS summary

The article describes the influence of preschool education in the development of student achievements. It is noted that the preparation of the child for school is in the preschool or in the school. The work done during this period ensures that the child has the physical, intellectual and moral qualities necessary to successfully achieve success in school. Mo-dern, physical, personal, intellectual and social preparation of the child is intended for school education.